

شناسایی ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی از آموزه‌های نهج‌البلاغه

***زهرا مردانی‌ها**، فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد، رشته مدیریت آموزشی، دانشکده معارف اسلامی و علوم تربیتی، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) پردیس خواهران، تهران، ایران

اکرم گودرزی، استادیار، دانشکده معارف اسلامی و علوم تربیتی، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) پردیس خواهران، تهران، ایران

فاضله میرغفوریان، استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) پردیس خواهران، تهران، ایران

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی مولفه‌های خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی از آموزه‌های نهج‌البلاغه بود. روش این پژوهش کیفی از نوع تحلیل محتوا بود. ابتدا از طریق مطالعه کتابخانه‌ای مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی بدست آمد، سپس براساس آن به شیوه قیاسی - استقرایی مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از نهج‌البلاغه با تحلیل اسنادی شناسایی شد، درنهایت براساس مولفه‌های احصاء شده؛ خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی درمدراس با روش تحلیل محتوا استنباط شد. جامعه مطالعاتی در بخش اول منابع کتابخانه‌ای، نهج‌البلاغه، در بخش دوم خبرگان، مدیران مدارس بود. نمونه‌گیری به شیوه هدفمند، تا رسیدن به اشباع مقوله‌ای با انتخاب ۱۵ نفر انجام شد. در قسمت دوم از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. جهت سنجش روایی، از روایی محتوا، مثلث‌سازی، برای پایداری از شاخص زمانی استفاده شد. در بخش اول شناسایی شبکه مفاهیم به شیوه‌ی تحلیل مضمون آترایداسترلینک، در بخش دوم کدگذاری در سه مرحله، باز، محوری و منتخب انجام شد. یافته‌ها در بخش اول تحلیل مضمونی نهج‌البلاغه شامل مضامین فراگیر، مضامین سازمان‌دهنده، مضامین پایه بود. نتایج حاصل از کدگذاری باز، محوری، انتخابی یافته‌ها در ابعاد چهارگانه با مولفه‌هایی از جمله: خداآگاهی، خودآگاهی پیامبرانه، خودآگاهی فردی، خودآگاهی سازمانی، که هریک شامل زیر مولفه‌هایی بود، در پایان، چنین نتیجه‌گیری شد که مدیران آموزشی با کسب آگاهی‌های فردی، سازمانی، با خداپاوری، برخورداری از آگاهی‌های توحیدی خواهند توانست پاسخگوی نیازهای جدید و پیچیده‌ی امروزی در مدارس باشند.

واژگان کلیدی: مدیران آموزشی، خودآگاهی سازمانی، نهج‌البلاغه

* نویسنده مسئول: Zahram7209@gmail.com

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۵/۴ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۹/۲۵

Identifying the dimensions and components of organizational self-awareness of educational managers from the teachings of Nahj al-Balagha

***Zahra mardaniha**, graduated in educational management, Islamic education and educational sciences. Imam Sadiq University- Women's Campus. Tehran. Iran

Akram goodarzi, Assistant professor, Department of Islamic education and educational sciences. Imam Sadiq University- Women's Campus. Tehran. Iran

Fazle mirghaforian, Assistant professor, Department of Islamic Studies. Imam Sadiq University- Woman's Campus. Tehran. Iran

Abstract

The present study aimed to identify the components of organizational self-awareness of educational managers from the teachings of Nahj al-Balagha. The method of this qualitative research was content analysis. First, through a library study, the components of organizational self-awareness were obtained from the perspective of non-Islamic studies. Then, based on that, the components of organizational self-awareness from Nahj al-Balagha were identified through documentary analysis using a deductive-inductive method. Finally, based on the identified components, the organizational self-awareness of educational managers in schools was inferred using the content analysis method. The study population in the first part was library resources, Nahj al-Balagha, and in the second part, experts were school administrators. The sampling was carried out in a purposive manner until category saturation was reached by selecting 15 people. In the second part, a semi-structured interview tool was used. Content validity and triangulation were used to assess validity, and time index was used for reliability. In the first part, the network of concepts was identified using the Atride Stirling content analysis method, and in the second part, coding was done in three stages: open/axial and selective. The findings in the first part of the thematic analysis of Nahjul-Balagha included overarching themes, organizing themes, and basic themes. The results of open, axial, and selective coding of the findings were in four dimensions with components including: God-consciousness, prophetic self-consciousness, individual self-consciousness, and organizational self-consciousness, each of which included sub-components. In the end, it was concluded that educational administrators will be able to respond to today's new and complex needs in schools by acquiring individual and organizational knowledge, believing in God, and possessing monotheistic knowledge.

Keywords educational managers, organizational self-awareness, Nahj al-Balagh

* Corresponding author: Zahram7209@gmail.com

Receiving Date: 26/7/2025 Acceptance Date: 16/12/2025

مقدمه

خودآگاهی موضوعی است که بسیار مورد توجه متفکران بوده و آن را مبنای کمال و سعادت بشری دانسته‌اند (Jafari et al, 2021). خودآگاهی سبب اطلاع انسان از نیازها و سایر ابعاد وجودی‌اش می‌شود و زمانی که انسان به خویشتن خود اطلاع بیشتری پیدا کند برای تامین و توسعه آن شروع به فعالیت می‌کند، بنابراین عملکرد سطح بالاتری را از خود به نمایش خواهد گذاشت و هنگامی که خودآگاهی در محیط کار افراد وجود داشته باشد، افراد نیازهای محیط کار خود را بهتر شناسایی خواهند کرد و این خودآگاهی سبب بهبود عملکرد کارکنان خواهد شد. از طرفی مدیران و کارکنان مدارس که در یک سازمان آموزشی مشغول به کار هستند بستر مناسب‌تری برای آگاهی‌یافتن از خود و نتیجتاً بهره‌مندی از این آگاهی در شغل خود را دارند؛ چراکه مدارس سازمان‌های دانش‌بری هستند که به طور مداوم به دانش و آگاهی و یادگیری می‌پردازند بنابراین برای مدیران و کارکنان مدارس با احتمال بیشتری بستر خودآگاهی فراهم خواهد بود (Goodarzi et al, 2019).

در راستای اهمیت خودآگاهی در مدارس می‌توان اشاره‌ای به بیانات رهبر انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی) داشت، که به ویژگی‌هایی که برای مسئولان و مدیران جامعه ضروری است از جمله: تقوا، شجاعت و خودآگاهی اشاره نمودند و بدین ترتیب ملاحظه می‌شود: از نظر ایشان خودآگاهی ویژگی ضروری و مهم‌ترین نیاز امروز مسئولان و مدیران است و اگر مدیران دو ویژگی تقوا و شجاعت را دارا باشند اما خودآگاهی نداشته باشند قادر به درک اهداف و روش‌های دشمن و مرزبندی میان دوست و دشمن نخواهند بود و طبعاً برنامه‌ریزی و عکس‌العمل لازم را نشان نخواهند داد و به عبارتی عملکرد مناسبی نخواهند داشت (Hosseini Khamenei, 2007). به علاوه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز، ویژگی‌های مدرسه، مبتنی بر نظام معیار اسلامی و فرهنگ و تمدن اسلامی- ایرانی و زمینه ساز جامعه جهانی عدل مهدوی بیان شده که، برخوردار از مدیران و مربیان مومن، آگاه، آراسته به فضائل اخلاق اسلامی، تحول‌آفرین، عاقل و آینده‌نگر می‌باشد. لذا مسئله برخاسته از موضوع پژوهش یعنی «خودآگاهی سازمانی»^۱ با تاکید بر مدیران آموزشی، اینست که خودآگاهی سازمانی چگونه می‌تواند با تأثیری که بر شکل‌گیری هویت سازمانی، ارتباطات سازمانی، عملکرد سازمانی و در نهایت اثربخشی سازمانی مدیران دارد، در تحقق اهداف نظام تعلیم و تربیت ایرانی- اسلامی کمک کننده بوده و نقطه اتکا و اهرمی مفید جهت هژمونی‌سازی فرهنگ انقلاب اسلامی با هویت ایرانی باشد (Document of Fundamental Transformation of Education, 2011).

¹Organizational awareness

"خودآگاهی سازمانی" چهارچوبی جهت درک روندهای جاری در سازمان به منظور تسهیل تعاملات اجتماعی، درک تأثیرات سازمان بر سایر سازمانها، درک فعالیتهای دیگران که زمینه‌ای برای فعالیت افراد دیگر است و درک ساختار رسمی و غیررسمی و درک فرهنگ و جو سازمان و سیاست‌های سازمانی و همچنین توانائی شناسایی تصمیم‌گیرندگان حقیقی و افرادی که می‌توانند بر آنها اثر بگذارند، ارائه می‌دهد (Malakzadeh and Malakzadeh, 2017) و شامل: - آگاهی محیطی؛ به عنوان میزان فهم و درک ماهیت ارتباطات و ارتباطات شرکاء سازمان، - آگاهی از امکان دستیابی (امکان وصول)؛ آگاهی در مورد این که دیگران به چه میزان برای فعالیت و مشارکت سازمانی در دسترس هستند، - آگاهی وظیفه‌ای؛ میزان آگاهی که ما درباره‌ی نحوه فعالیت‌های مربوط به پروژه کاری دیگران در هر لحظه در سازمان داریم و - آگاهی اجتماعی^۳ که؛ میزان دانش و سطح آگاهی ما در مورد موقعیت‌های اجتماعی یا شخصی دیگران است، می‌باشد (Heewon Kim et al., 2018). در رابطه با اهمیت خودآگاهی سازمانی همین بس که، «میلر^۴» و «جانسون^۵» و «گروا^۶» آن را لازمه هرگونه تغییر و تحول سازمانی اثربخش دانسته و بر این باورند که مهم‌ترین علل شکست در اجرای برنامه‌های تغییر و تحول سازمانی، خودآگاهی ضعیف سازمانی است به بیانی دیگر تا هنگامی که اعضای سازمان از جمله مدیران، نسبت تغییرات محیط بیرونی و درونی سازمان آگاهی کافی نداشته باشند، نمی‌توانند نسبت به محیط واکنش مناسبی از خود نشان دهند (Malakzadeh and Malakzadeh, 2017). به عبارتی وقتی قرار است تحول مهمی در مدارس رخ دهد تحولی همچون اجرای سند تحول بنیادین، در صورتی این اقدام موفقیت‌آمیز خواهد بود که، ما در ابتدا مدرسی با مدیران خودآگاه داشته باشیم. بی شک خودآگاهی سازمانی ضمن معناداری زندگی سازمانی زمینه انطباق هرچه بیشتر و بهتر با الزامات محیط بیرونی را نیز، فراهم می‌سازد. اگر چنانچه مدیران و عوامل سازمانی از جمله معلمان و حتی والدین از فرصت‌ها و مزیت‌ها و حتی تهدیدهای محیط پیرامونی نظام آموزشی مدرسه‌ای آگاه نباشند چگونه قادر خواهند بود تا ساختار، محتوا و روش‌ها و فرایندهای آموزشی متناسب با نیازهای آتی نسل جوان و نوجوان کشور را فراهم سازند (Kuhgerd et al, 2016). نتیجه چنین نظام آموزشی چیزی جزء دوری و فاصله از واقعیت‌ها و حقایق زندگی روزمره در سطح ملی و فراملی نیست؛ در نتیجه درهمه ابعاد از جمله سیاسی/اجتماعی/

³Availability

⁴Task awareness

⁵Social awareness

⁶Miller

⁷Johnson

⁵Grau

فرهنگی/ علمی و اقتصادی و حتی تربیت حرفه‌ای می‌توان این معضل از خود بیگانگی و انزوای هویتی را در خروجی‌های نظام آموزشی ملاحظه نمود. خودآگاهی سازمانی نه فقط زمینه‌ی هرگونه از خودبیگانگی هویتی فراگیران را از واقعیت‌های زندگی می‌زداید (Yahiyazadeh Joludar, 2018)؛ بلکه از سوی دیگر، زمینه معناداری زندگی سازمانی را برای همه عوامل سازمانی یک مدرسه از جمله؛ آموزشی/ پرورشی و حتی سازمانی فراهم می‌سازد و از هرگونه سکون‌زدگی و تحلیل‌رفتگی شغلی مدیران در معنای اعم و مدیران آموزشی و معلمان در معنای اخص در سازمان‌های آموزشی کاسته و جلوگیری می‌کند (Saleh Balvardi and Pasha-Sharifi, 2010). خودآگاهی سازمانی دارای دو بعد است که عبارت‌اند از بعد «فردی» و بعد «سازمانی». جزایری و رحیمی اجزاء خودآگاهی را آگاهی از ویژگی‌های جسمانی و ظاهری، آگاهی از توانایی‌ها و مهارت‌های خود، آگاهی از خصوصیات و ویژگی‌های مثبت خود، آگاهی از پیشرفت‌ها و موفقیت‌های خود، آگاهی از افکار و گفتگوهای درونی خود، آگاهی از باورها و ارزش‌ها و اهداف خود، آگاهی از نقاط ضعف خود، بیان می‌کنند (Jazayeri and Rahimi, 2008). همچنین می‌توان ویژگی افراد خودآگاه را به این شکل بیان کرد که، ۱. خصوصیات مثبت و توانایی و استعدادها را خود را می‌شناسند و به آن‌ها افتخار می‌کنند، ۲. خصوصیات منفی و نقاط ضعف خود را می‌شناسند، می‌پذیرند و در جهت اصلاح آن‌ها تلاش می‌کنند. ۳. موفقیت‌ها و شکست‌های خود را می‌شناسند و به موفقیت‌هایشان افتخار می‌کنند و از شکست‌هایشان درس می‌گیرند. ۴. به خود و دیگران احترام می‌گذارند. ۵. برای رسیدن به اهداف خود تلاش می‌کنند. ۶. مسئولیت اعمال و رفتار خود را می‌پذیرند (Fahimi, 2011). از طریق واکاوی ادبیات مطالعات غیراسلامی، ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی سازمانی در دو بعد فردی و سازمانی به دست آمد (طبق جدول ۳). توجه به اهمیت خودآگاهی سازمانی در بعد فردی برای تمامی اعضای سازمان از مدیر و رهبر سازمان گرفته تا سایر کارکنان و ذینفعان سازمان اهمیت دارد. طبق مفروضات سیستم اجتماعی خودآگاهی سازمانی در هر دو سطح فردی و سازمانی روی الگوهای نقشی و انتظارات سازمانی همه اعضای آموزشی/ پرورشی و سازمانی مدرسه اثرگذار است. به عنوان مثال خودآگاهی، به طور غیرمستقیم می‌تواند منجر به افزایش هوش عاطفی یا هوش هیجانی در مدیر شده و همچنین در خودتوسعه‌ای، ارتباطات اثربخش او در سازمان و عملکرد وی نیز، نقش به‌سزایی داشته و در نتیجه می‌تواند موجبات اثربخشی سازمان را فراهم کند (Goodarzi et al, 2019, Abili and Mazari, 2018)؛ همچنین مدیران و رهبران در سازمان، می‌توانند رشد و توسعه‌ی دائمی را، که از طریق خودآگاهی به‌دست می‌آید (Mirkamali and Mazari, 2017, p 42)، به جزئی از فرهنگ مدرسه تبدیل نموده و از این طریق، در جهت تعالی کوشش کنند (Ghanbari and Eskandari, 2017, p 75). از طرف دیگر، خودآگاهی در معلمان نیز اثرات سودمندی به همراه دارد، معلمان که در فرایندهای ادراکی و روان‌شناختی خود دارای تبیین‌های نامناسب ذهنی باشند، نمی‌توانند

نقش موثر و موفق در تربیت فراگیران خود داشته باشند، اما آنچه مهم‌تر به نظر می‌رسد اثرات خودآگاهی در دانش‌آموزان است. خودآگاهی از جمله متغیرهای روان‌شناختی است که، رفتار شخصی و تحصیلی دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و موجب بهبود روابط بین‌فردی و عملکرد تحصیلی آنان می‌شود (Delbari, 2020). در واقع مفهوم خودآگاهی سازمانی می‌تواند در جهت بهبود اثربخشی و کارایی کل سازمان، به کار برده شود و اگر سازمانی بتواند هر دو بعد (فردی و سازمانی) خودآگاهی سازمانی را با هم هم‌راستا کند، می‌تواند به هدف‌هایش دست یابد و برای رسیدن به هدف‌ها، جهت‌گیری و مسیر خود را به شکل مستمر اصلاح کند. (Malakzadeh and Malakzadeh, 2017). اما آنچه که مدنظر پژوهش حاضر است پرداختن به خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی است.

براساس بررسی‌های صورت گرفته، در تحقیقات و پژوهش‌های غیراسلامی در سال‌های اخیر (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۰) توجه ویژه‌ای به خودآگاهی شده و این مفهوم را از جنبه‌های گوناگونی همچون؛ خودآگاهی معنوی، اخلاقی، فرهنگی و ... مورد بررسی قرار داده بودند. اما پژوهش‌های داخلی بسیاری نیز در زمینه خودآگاهی انجام گرفته و هر کدام از آن‌ها به بررسی خودآگاهی از دیدگاه‌های مختلفی پرداخته‌اند که به عنوان نمونه به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد.

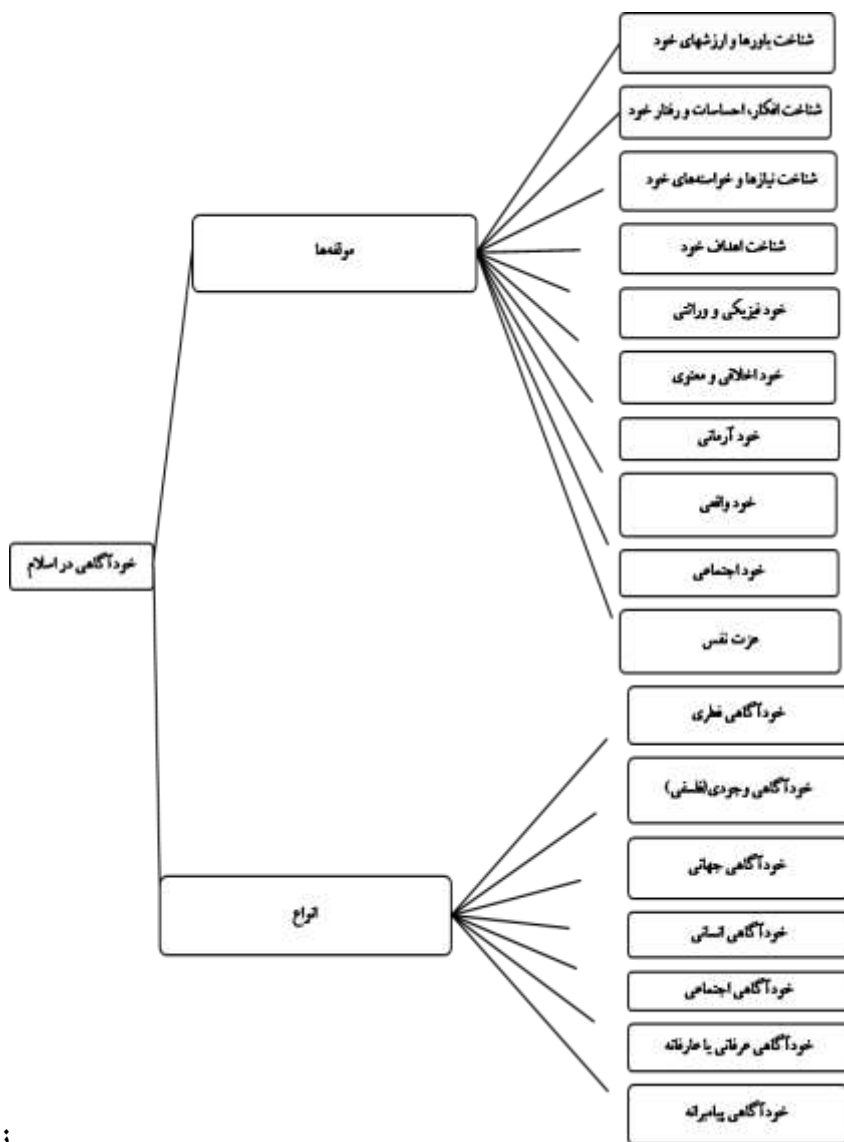
پژوهش عباسی و امیدیان (۱۳۹۹)، که با عنوان "مدل مفهومی خودآگاهی معنوی در غنی‌سازی تجارب معنوی و ساخت و اعتباریابی بسته مداخله آن بر اساس منابع اسلامی" است، چهارمولفه اصلی برای مدل خودآگاهی معنوی یعنی؛ آشنایی با هیجانات معنوی، مواجهه شدن با قلمروی معنوی، خودارزیابی درون‌نگرانه و تفسیر، استخراج شده و همچنین بر اساس منابع اسلامی ۴ قلمرو اصلی نیایش، آفرینش، گرفتاری و سرشت خویشتن به عنوان بسترهای معمول وقوع تجربه‌های معنوی شناسایی شده‌بودند. در پژوهشی دیگر دلبری و دیگران (۱۳۹۹)، به بررسی "تأثیر هوش اخلاقی بر خودآگاهی دانش‌آموزان با رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی به منظور ارائه مدل" پرداخته‌اند و نتایج پژوهش نشان داده که؛ هوش اخلاقی و مولفه‌های آن بر خودآگاهی دانش‌آموزان بر اساس رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی تأثیر دارد. گری بلک^۱ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان "رابطه مهم خودآگاهی و رهبری اخلاقی و مشارکتی: با تأکید بر فرایندهای تصمیم‌گیری" به این نتیجه دست یافتند که بین خودآگاهی و رهبری اخلاقی و تصمیم‌گیری مشارکتی رابطه معناداری وجود نداشت؛ اما بین سطوح خودگزارشی رهبر با خودآگاهی و رهبری مشارکتی رابطه معنادار وجود داشت. گودرزی و دیگران (۱۳۹۸) نیز در پژوهش خود تحت عنوان "نقش واسطه‌ای خودتوسعه‌ای در رابطه‌ی خودآگاهی و عملکرد شغلی" به این نتیجه دست

^۹Gary Black

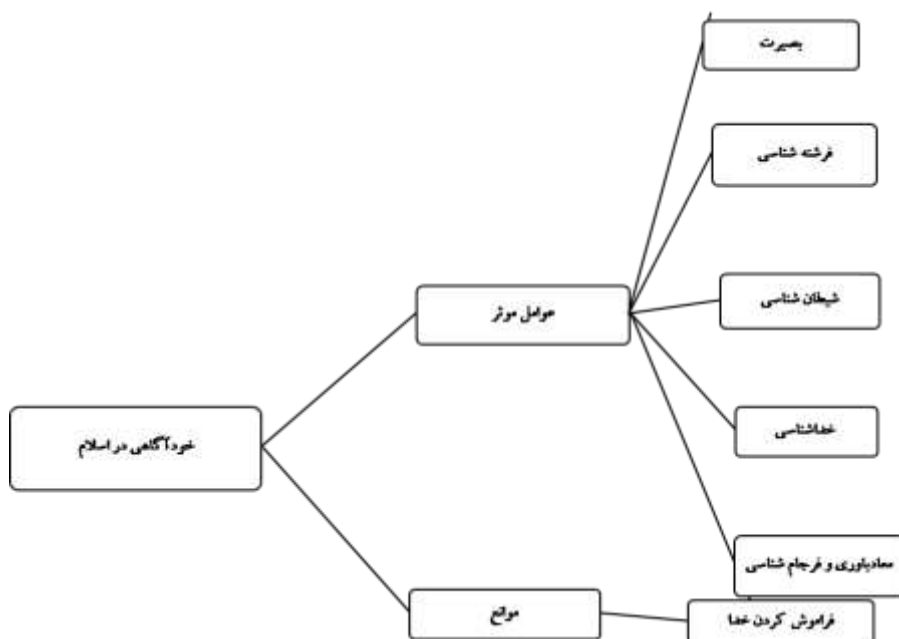
یافتند که، خودآگاهی به‌طور مستقیم و با میانجی خودتوسعه‌ای بر عملکرد شغلی تأثیرگذار است. در پژوهش مروتی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان "خودآگاهی و کارکردهای تربیتی آن در بهبود روابط اجتماعی انسان در قرآن و حدیث" چنین نتیجه‌گیری شد که خودآگاهی سبب واقع‌بینی و برخورد منطقی در رابطه با دیگران می‌شود. شناخت جایگاه و منزلت خود و دیگران و شناخت تفاوت‌های میان‌فردی و دیگرآگاهی از دیگر کارکردهای خودآگاهی است که باعث بهبود روابط اجتماعی می‌شود. ایرجی‌راد و حاجی (۱۳۹۷)، پژوهشی با عنوان "بررسی رابطه خودآگاهی و هیجانات ناشی از تدریس در علمان (هنرآموزان) هنرستان‌ها" انجام داده و به این نتیجه دست یافتند که بین خودآگاهی و هیجانات ناشی از تدریس در معلمان (هنرآموزان) هنرستان‌های قائم شهر رابطه معناداری وجود دارد. یحیی‌زاده جلودار و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان "اثربخشی آموزش خودآگاهی بر هویت‌یابی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم" به این نتیجه دست یافتند که آموزش خودآگاهی می‌تواند بر مسئولیت‌پذیری و هویت‌یابی در دانش‌آموزان اثرگذار باشد. همچنین حسینی و فرج‌اللهی و گودرزی (۱۳۹۶)، در پژوهش خود تحت عنوان "مطالعه رابطه خودآگاهی و مهارت‌های اجتماعی با رضایت شغلی معلمان دبیرستان‌های دوره اول منطقه چهار شهر تهران" به این نتیجه دست یافته که هر چقدر معلمان از خودآگاهی و مهارت‌های اجتماعی بالاتری برخوردار باشند، رضایت شغلی آنان نیز بیشتر می‌شود و بالعکس. ملک‌زاده و ملک‌زاده (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان "خودآگاهی سازمانی و شاخص اثربخشی سازمان" نتیجه گرفتند که سازمان‌های دانش‌بنیان و دانش‌محور برای اثربخش بودن باید خودآگاهی سازمانی را به عنوان بخشی از دانش راهبردی خود مورد توجه قرار دهند و آمادگی برای تغییر را به وجود آورند. پژوهش دیگری که توسط حسن‌زاده و نجاری و شفیع (۱۳۹۶) با عنوان "تأثیر خودآگاهی بر توانمندسازی کارکنان دادگستری خرم‌آباد" انجام شده، هدف شناسایی تأثیر خودآگاهی بر توانمندسازی سازمانی کارکنان دادگستری بوده که نتایج تحقیق نشان داده که خودآگاهی بر توانمندسازی سازمانی کارکنان دادگستری خرم‌آباد تأثیر دارد. صالح بلوردی و پاشاشریفی (۱۳۸۹)، در پژوهشی تحت عنوان "بررسی رابطه‌ی خودآگاهی در موقعیت شغلی با رضایت شغلی مدیران فروش سازمان مدیریت صنعتی ایران" به این نتیجه دست یافتند که بین خودآگاهی در موقعیت خصوصی و رضایت شغلی رابطه مثبت معناداری وجود دارد و رضایت شغلی از روی خودآگاهی فرد در موقعیت خصوصی قابل پیش‌بینی است. خودآگاهی موضوعی است که مورد توجه علوم مختلف از جمله؛ روان‌شناسی، عصب‌شناسی، مدیریت و ... قرار گرفته، به عنوان مثال در بین فلاسفه اسلامی ابن سینا نخستین فیلسوفی است که از خودآگاهی سخن گفته و خودآگاهی را نوعی درون‌نگری و ادراکی بی‌واسطه می‌داند (Zakifar and Zamaniha, 2019)، یا از دیدگاه روان‌شناسی خودآگاهی به معنای شناخت و آگاهی یافتن از اجزای وجودی خود از جمله احساسات، باورها و خصوصیات، نقاط قوت و ضعف خود است (Jazayeri and Rahimi, 2019).

2008). از دیدگاه اسلامی نیز، در قرآن کریم واژه خودآگاهی وجود ندارد اما مفاهیمی که تبیین کننده مفهوم و ابعاد خودآگاهی هستند، مانند واژه بصیرت نفس و واژگان مترادف و واژگان مخالف آن مثل خودفراموشی مورد تاکید قرار گرفته است دارد (Sharifi, 2020) همچنین در کتاب شریف نهج البلاغه نیز این موضوع مورد توجه بوده؛ به عنوان نمونه حضرت علی (علیه السلام) در نامه ۵۳ نهج البلاغه، که خطاب به مالک اشتر نخعی می نویسد، می توان انواع آگاهی های سازمانی را که لازمه مدیریت اثربخش مدیران است، مشاهده کرد. از جمله؛ حضرت می فرماید: «مَهْمَا كَانَ فِي كُتَابِكَ مِنْ عَيْبٍ فَتَغَايَبَتْ عَنْهُ الزُّمْتَةُ؛ اگر در دبیرانت ایرادی باشد و تو از آن غافل باشی، تو مسئول آن خواهی بود»، این سخن بیانگر آگاهی وظیفه ای در سازمان است، که در این نوع آگاهی مدیر باید درباره ی نحوه فعالیت های مربوط به پروژه کاری دیگران در هر لحظه در سازمان اطلاعات کافی داشته باشد (Shirvani, 2011). مولفه ها و مفهوم خودآگاهی، عوامل موثر و موانع آن از دیدگاه اسلام بر اساس مبانی نظری و مطالعات اسلامی در ادامه در قالب نمودار (۱) و (۲) بیان شده است. مولفه های خودآگاهی شامل شناخت باورها و ارزش های خود، آگاهی نسبت به ارزش ها و احساسات، نیازها، خواسته ها و اهداف خود بوده است و همچنین خود فیزیکی، خود اخلاقی، خود معنوی و خود آرمانی، خود واقعی، خود اجتماعی و عزت نفس به عنوان مقولات مهم تبیین کننده خودآگاهی می باشد. طبق نمودار (۲) بصیرت، فرشته شناسی، شیطان شناسی، خداشناسی، معادباوری و فرجام شناسی نیز در زمره عوامل موثر بر خودآگاهی و خدافراموشی به عنوان موانع خداآگاهی از دیدگاه اسلام بود.

شواهد مطالعاتی حاکی از آن است که اکثر پژوهش های انجام شده، پژوهش هایی هستند که عمدتاً به شیوه کمی پیرامون نقش و اهمیت خودآگاهی آن هم در بعد فردی، روی عوامل سازمانی و کارکنان پرداخته است. اما پژوهشی که خودآگاهی سازمانی مدیران را در دوسطح فردی و سازمانی آن و هم با دیدگاه اسلامی مورد بررسی قرار دهد، یافت نشد به همین جهت این پژوهش در صدد پاسخگویی به این سوال است که، ابعاد و مولفه های خودآگاهی سازمانی مدیران مدارس براساس دیدگاه حضرت علی (علیه السلام) در نهج البلاغه، چیست؟ از اینرو، در پژوهش حاضر ابتدا به شیوه قیاسی - استقرایی از طریق تحلیل مضمون، مولفه های خودآگاهی سازمانی براساس نهج البلاغه احصاء شده و سپس براساس آن؛ ابعاد و مولفه های خودآگاهی سازمانی مدیران در نظام آموزش مدرسه ای (آموزشی، پرورشی) از طریق مصاحبه استنباط شد.

مودار ۱. نمودار مفهومی انواع و مولفه‌های خودآگاهی از دیدگاه اسلام بر اساس پژوهش‌های انجام شده و پیشنهادی نظری

نمودار ۲. نمودار مفهومی عوامل موثر و موانع خودآگاهی از دیدگاه اسلام بر اساس پژوهش‌های انجام شده و پیشینه‌ی نظری

در این بخش ابتدا از طریق مطالعه‌ی کتابخانه‌ای مولفه‌های خودآگاهی سازمانی استخراج شد (طبق جدول ۱، نمودار ۳) و پس از آن چارچوب مفهومی بدست آمده به شیوه قیاسی در تحلیل مضمون نهج‌البلاغه استفاده شد.

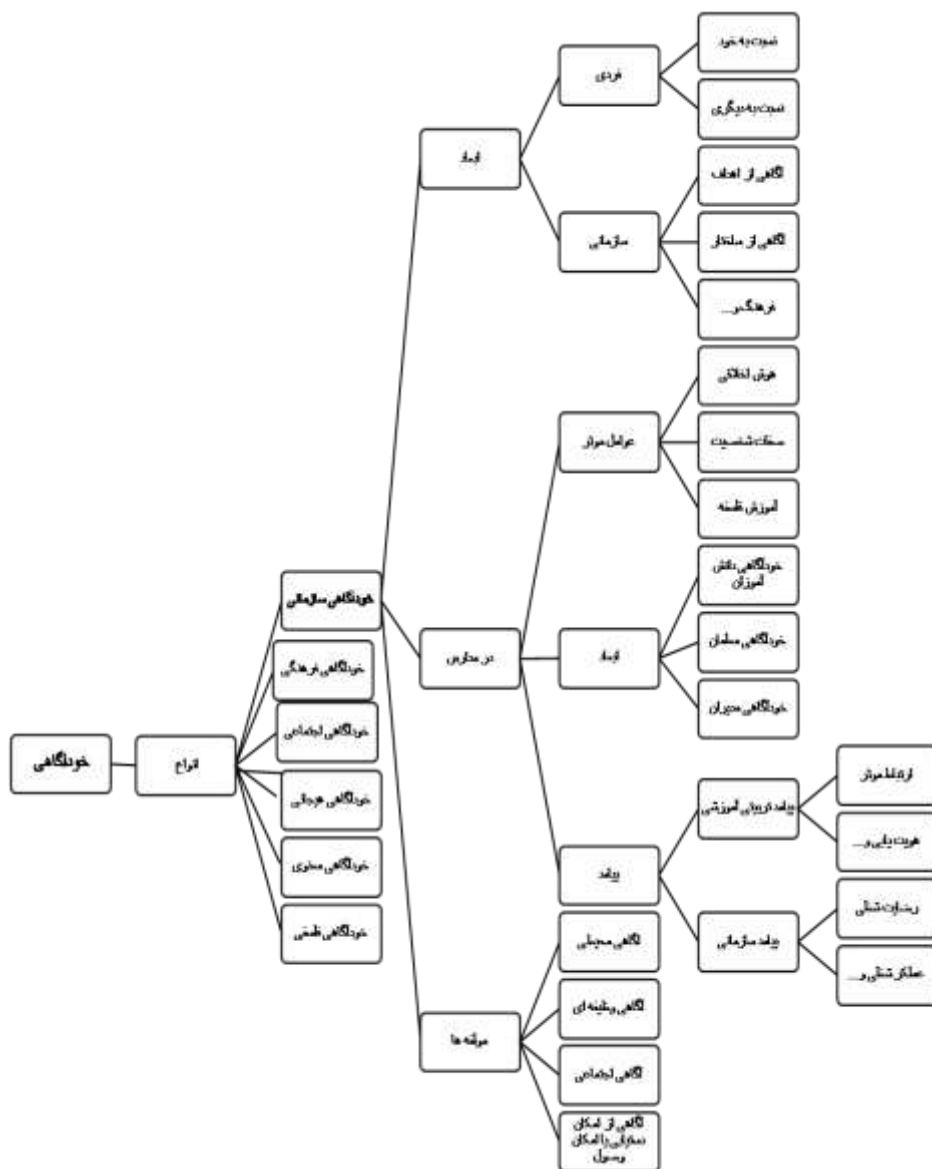
جدول ۱. مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی

خودآگاهی سازمانی	ابعاد	فردی	آگاهی نسبت به خود
			آگاهی نسبت به دیگری
	سازمانی	آگاهی از اهداف سازمان	
		آگاهی از ساختار رسمی	
		آگاهی از ساختار غیررسمی	
		آگاهی از جو و فرهنگ سازمانی	
		آگاهی از سیاست‌های سازمانی	

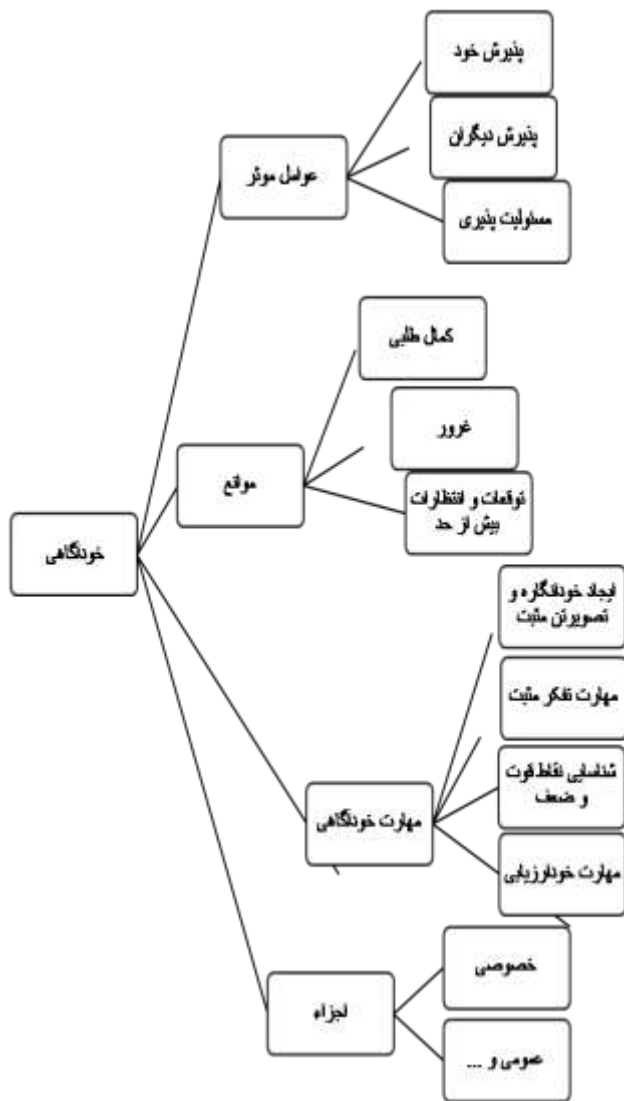
شناسایی ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی... مردانی ها، گودرزی، میرغفوریان

انواع	آگاهی محیطی	
	آگاهی وظیفه‌ای	
	آگاهی اجتماعی	
	آگاهی از امکان دستیابی (امکان وصول)	
در مدارس	عوامل موثر بر خودآگاهی سازمانی	هوش اخلاقی
		آموزش فلسفه
		صفات شخصیت
		خودآگاهی مدیران
	ابعاد خودآگاهی سازمانی	خودآگاهی معلمان
		خودآگاهی دانش‌آموزان
		هویت‌یابی
	پیامد خودآگاهی	شادکامی
		مسئولیت‌پذیری
		ارتباط موثر
		اعتماد به نفس
		رشد استقلال
		سلامت و بهداشت روان
		صداقت
		احترام به خود و دیگران
		عزت نفس
		انتقادپذیری
		انعطاف‌پذیری
		واقع‌بینی
	رضایت شغلی	رضایت شغلی
		عملکرد شغلی
		رشد مسیر شغلی
		توانمندسازی کارکنان
		اطمینان از مناسب بودن تصمیمات
		هیجانات ناشی از تدریس معلمان

در جدول فوق مولفه‌های خودآگاهی سازمانی که از مطالعات غیراسلامی استخراج شده و در سه بخش اصلی ابعاد و انواع خودآگاهی سازمانی و پیامد خودآگاهی سازمانی در مدارس بیان شده است. در ادامه نیز به طور مبسوط به نمودار مربوطه و ارتباط بین مولفه‌ها اشاره شده است.

نمودار ۳. نمودار مفهومی مولفه‌های خودآگاهی و خودآگاهی سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی براساس پیشینه‌ی نظری و پژوهشی (بخش اول)

نمودار ۴. نمودار مفهومی مولفه‌های خودآگاهی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی براساس پیشینه‌ی نظری و پژوهشی

در نمودار ۳ و ۴ مدل مفهومی مولفه‌های خودآگاهی و خودآگاهی سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی با توجه به پژوهش‌های انجام شده و پیشینه‌ی نظری آورده شده است. شایان ذکر است چارچوب مفهومی احصاء شده به شیوه قیاسی مبنای تحلیل مضمونی از دیدگاه نهج البلاغه بود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر اجرا کیفی از نوع تحلیل محتوا است. رویکرد پژوهش در طرح کیفی به شیوه قیاسی- استقرایی است. پژوهش کیفی حاضر در دو بخش اجرا می‌شود، در بخش اول طرح کیفی رویکرد تحلیل اسنادی در سطح شناسایی شبکه مفاهیم براساس نهج البلاغه بود. در تحلیل اولیه برای یافتن مولفه‌های قیاسی ابتدا از مطالعه‌ی کتابخانه‌ای استفاده شد سپس در تحلیل متن نهج-البلاغه به کار گرفته شد و بخش دوم طرح کیفی از نوع تحلیل محتوا در سطح تحلیل مفهوم بود و تحلیل محتوا در این پژوهش به شیوه قیاسی-استقرایی است که در این روش، جمع‌آوری داده‌ها به وسیله سوال‌های اساسی پژوهش هدایت شد.

جامعه پژوهش در بخش اول، منابع کتابخانه‌ای و کتاب نهج البلاغه بود، منظور از منابع کتابخانه‌ای، کلیه-ی کتاب‌ها و همچنین مقالات و پایان‌نامه‌هایی که در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی که در رابطه با موضوع پژوهش بودند، استفاه شد. کلیدواژه‌های جستجو شده شامل: خودآگاهی، خودآگاهی سازمانی، آگاهی سازمانی و در بخش لاتین شامل جامعه در بخش دوم، مدیران آموزشی با تجربه مدارس و صاحب‌نظران و مطلعان کلیدی در حوزه مدیریت آموزشی، معارف اسلامی و تعلیم و تربیت بودند در ادامه در پایان این بخش طبق جدول (۱) به مشخصات دموگرافیک شرکت کنندگان در مصاحبه اشاره شده است. نمونه‌گیری نیز به صورت هدفمند، تا رسیدن به اشباع مقوله‌ای بررسی شد، در بخش دوم پژوهش تعداد ۱۵ نفر از خبرگان و مدیران و صاحب‌نظران تربیتی به عنوان نمونه انتخاب شدند.

جهت یافتن اطلاعات در زمینه خودآگاهی سازمانی از دیدگاه غیر اسلامی کلید واژه‌های مربوط به موضوع پژوهش مانند خودآگاهی، خودآگاهی سازمانی، آگاهی سازمانی، Organizational Selfawareness, selfawareness، از کتب مختلف و پایگاه‌های علمی داخلی و خارجی مورد جستجو قرار گرفت. ابزار به کار رفته در بخش تحلیل محتوا، مصاحبه‌های خبرگانی با مدیران آموزشی و اساتید و صاحب‌نظران تربیتی مطلع به موضوع پژوهشی بود.

به منظور تضمین روایی درونی (اعتماد پذیری یا باورپذیری) پژوهشگر از مثلث‌سازی^۱ جهت انطباق تفسیرهای خود با واقعیت و سنجش روایی مصاحبه‌های انجام شده استفاده نموده است. در بخش تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، از روش روایی محتوا با استفاده از رهنمودهای اساتید راهنما و خبرگان طی بازنگری‌های متعدد فرایند کدگذاری انجام شد. جهت اعتبارسنجی اطلاعات، کدهای استخراج شده به برخی از مصاحبه‌شوندگان نشان داده شد و پس از اطلاع از نظر مصاحبه‌شوندگان و بعد از تجزیه و تحلیل کدهای اولیه و تشکیل مفاهیم و مقولات، برای استخراج مولفه‌های نهایی، یافته‌ها با متخصصان و اساتید راهنما در میان گذاشته شد. برای پایایی پژوهش نیز از شاخص زمانی استفاده شده است و محقق برای تضمین پایایی یافته‌های مطالعاتی حاصل از مصاحبه‌ها، رفت و برگشت‌ها را در فرایند کدگذاری در زمان‌های مختلف انجام داده است.

لازم به ذکر است در بخش اول پژوهش جهت شناسایی شبکه مفاهیم از نهج‌البلاغه، الگوی تحلیل مضمون^۲ به کار رفته به روش شبکه مضمونی آتراید استرلینگ^۳ است که کدهای مضمونی در سه مرحله: ۱. مضمون پایه، ۲. سازمان دهنده^۳. مضمون فراگیر، فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها را در پژوهش هدایت می‌کند (Abedi-Jafari et al, 2011). سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما رسم، و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها، نشان داده شده و به علاوه استنباط ما بر مبنای روش قیاسی- استقرائی بوده است. همچنین در بخش دوم که تحلیل محتوای مصاحبه‌ها بود، کدگذاری در سه مرحله در سطح مفاهیم باز (مفاهیم ساده شده) / محوری (زیر طبقه) و منتخب (طبقه) انجام شد.

جدول ۱. مشخصات کلی مشارکت کنندگان در پژوهش

تخصص	تحصیلات	سوابق آموزشی و اجرایی	
		بیش از ۵ سال	بیش از ۱۰ سال
روانشناسی بالینی	کارشناسی		✓
مدیریت استراتژیک	کارشناسی ارشد	✓	
فیزیک	کارشناسی		✓
زیست شناسی	کارشناسی ارشد		✓

^۱Triangulation

^۲Thematic analysis

^۳Attride-Stirling

مدیریت بر آموزش سازمانها

✓		کارشناسی ارشد	مدیریت فناوری اطلاعات
✓		کارشناسی ارشد	مدیریت آموزشی
✓		کارشناسی ارشد	مدیریت آموزشی
✓		کارشناسی ارشد	مدیریت
✓		دکتری	مشاوره خانواده
✓		دکتری	فلسفه تطبیقی
	✓	کارشناسی ارشد	مدیریت آموزشی
	✓	کارشناسی ارشد	مدیریت آموزشی
✓		دکتری	مدیریت آموزشی
✓		دکتری	مدیریت آموزشی
✓		کارشناسی ارشد	فلسفه تعلیم و تربیت

یافته‌ها

در مرحله اول، تحلیل مضمونی متن نهج البلاغه به جهت پاسخ به سوال اصلی پژوهش انجام شد تا مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از نهج البلاغه به دست آید.

الف) مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از نهج البلاغه

در این بخش نیز مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از آموزه‌های نهج البلاغه از طریق تحلیل مضمون متن نهج البلاغه به دست آمده و به علت رعایت اختصار به نمونه‌هایی از یافته‌ها از تحلیل مضمون متن نهج-البلاغه در قالب جداول، پرداخته می‌شود (جدول ۴).

جدول ۴. مضامین پایه استنباط شده از تحلیل مضمون متن نهج البلاغه درباره خودآگاهی سازمانی

ردیف	موضوع	متن خطبه‌های نهج البلاغه (متن، ترجمه، شرح)	آگاهی از
۱	یازده	تَزُولُ الْجِبَالِ وَ لَا تَزُلُّ عَضَى نَاجِذِكَ اَعْرِ اللّٰهُ جُمُجُمَتَكَ تَدُ فِي الْاَرْضِ قَدَمَكَ اَرَمَ بِبَصْرِكَ اَقْصَى الْقَوْمِ وَ غَضَّ بِبَصْرِكَ اَعْلَمَ اَنْ النَّصْرَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ. اگر کوه‌ها از جای کنده شوند تو ثابت و استوار باش، دندان‌ها را برهم به فشار، کاسه سرت را به خدا عاریت ده، پای بر زمین میخکوب کن، به صفوف پایانی لشکر دشمن بنگر، از فراوانی دشمن چشم بپوش، بدان که پیروزی از سوی خدای سبحان است(دشتی، ۱۳۹۷). شرح آن جا که امام(علیه السلام) پرچم را به دست فرزند شجاعش «محمد بن حنفیه» می‌سپارد و قسمت مهمی از دستورات جنگی را برای او بیان می‌دارد: آنچه مهم است اراده خداست که پیروزی و نصرت از آن سرچشمه می‌گیرد؛ بر او دل ببند، به او تکیه کن، موفقیت نهایی را از او بخواه که او بر هر چیزی قادر و تواناست و نسبت به بندگان با ایمان و مجاهد، رحیم و مهربان است! (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی از اراده الهی
۲	یک	وَ خَلَفَ فِيكُمْ مَا خَلَفَتِ الْأَنْبِيَاءُ فِي أُمَّمِهَا إِذْ لَمْ يَتْرُكُوهُمْ هَمَلًا بِغَيْرِ طَرِيقٍ وَاضِحٍ وَ لَا عِلْمٍ قَائِمٍ. (ضرورت امامت پس از پیامبران الهی) رسول گرامی اسلام، در میان شما مردم جانشینانی برگزید که تمام پیامبران گذشته برای امت‌های خود برگزیدند، زیرا آن‌ها هرگز انسان‌ها را سرگردان رها نکردند و بدون معرفی راهی روشن و نشانه‌های استوار، از میان مردم نرفتند(دشتی، ۱۳۹۷). شرح تعبیر به (عَلَمٌ قَائِمٌ) ممکن است اشاره به اوصیا بوده باشد. به هر حال دلسوزی پیامبران نسبت به امت‌ها منحصر به حال حیاتشان نبوده است و بدون شک، نگران آینده آنها نیز بوده‌اند، به همین دلیل نمی‌توان باور کرد که آنها را بدون برنامه روشن و سرپرست و وصی، رها سازند و زحمات یک عمر خویش را برای هدایت آنان بر باد دهد(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴). توضیحات محقق: خطبه اشاره به ولایت ائمه علیهم السلام و ولایت نبی اکرم صلی الله علیه و آله دارد که در ادامه ولایت الهی بوده و لزوم آگاهی از آن را بیان می‌کند.	آگاهی از ولایت
۳	بیست	أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ الْأَمْرَ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ كَقَطَرَاتِ الْمَطَرِ إِلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا	

مدیریت بر آموزش سازمانها

	و سه	قُسِمَ لَهَا، مِنْ زِيَادَةٍ أَوْ نُقْصَانٍ، پس از ستایش پروردگار، بدانید که تقدیرهای الهی چون قطرات باران از آسمان به سوی انسان‌ها فرود می‌آید، و بهره هر کسی، کم یا زیاد به او می‌رسد(دشتی، ۱۳۹۷). شرح مسأله رضا و تسلیم مخصوصاً نسبت به رزق و روزی، در آیات و روایات اسلامی به طور گسترده، مورد بحث و تأکید قرار گرفته. ممکن است که اسرار این تقسیم‌بندی، بر ما بندگان، در بسیاری از موارد مکتوم باشد؛ ولی همین که بدانیم خداوند حکیم و رحمان و رحیم، آن را تنظیم کرده و راضی به آن شویم، چهره مسائل به کلی، عوض می‌شود و آرامش عمیقی، روح و جسم ما را فرا می‌گیرد و تمام آن عواقب منفی و نامطلوب، از بین می‌رود(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی از رابطه خالق و مخلوق
۴	پنجاه و یک	قَدْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَقَاتِلُوا فَاقْتُلُوا عَلَى مَذَلَّةٍ وَ تَأْخِرِ مَحَلَّةٍ أَوْ رَوُّوا السَّيْفَ مِنَ الدِّمَاءِ تَرَوُّوا مِنَ الْمَاءِ فَأَلَمُوتَ فِي حَيَاتِكُمْ مَقْهُورِينَ وَ الْحَيَاءُ فِي مَوْتِكُمْ قَاهِرِينَ شامیان با بستن آب شما را به پیکار دعوت کردند. اکنون بر سر دو راهی قرار دارید: یا به ذلت و خواری بر جای خود بنشینید، و یا شمشیرها را از خون آن‌ها سیراب سازید تا از آب سیراب شوید. پس بدانید که مرگ در زندگی توأم با شکست، و زندگی جاویدان در مرگ پیروزمندانه شماست(دشتی، ۱۳۹۷). شرح آری در نظام زندگی انسانهای شایسته و با شخصیت، زندگی مادی و ظاهری برترین ارزش نیست، همان‌گونه که مرگ مادی ضد ارزش نمی‌باشد، بلکه ارزش والا در نظر آزاد مردان با ایمان، در زندگی توأم با عزت است به همین دلیل هرگاه بر سر دو راهی قرار گیرند، شهادت توأم با عزت و سربلندی را بر زندگی ذلیلانه ترجیح می‌دهند، و همین نظام ارزشی بود که مسلمانان را در عصر پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) و حتی بعد از آن در پیکارهای نابرابر پیروز می‌کرد(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	خودآگاهی انسانی
۵	شست و چهار	وَ كُونُوا قَوْمًا صَبِيحَ بِهِمْ فَاتْنَبَهُوا، وَ عَلِمُوا أَنَّ الدُّنْيَا لَيْسَتْ لَهُمْ بِدَارٍ فَاسْتَبَدُّوا چون مردمی باشید که بر آن‌ها بانگ زدند و بیدار شدند، و دانستند دنیا خانه جاویدان نیست و آن را با آخرت مبادله کردند(دشتی، ۱۳۹۷). شرح دستورات شش گانه که همه ناظر به ناپایداری دنیا و لزوم آمادگی برای سفر آخرت است(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	معادآگاهی

تسناسایی ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی‌سازمانی مدیران آموزشی... مردانی‌ها، گودرزی، میرغفوریان

۶	شانزده	وَاللّٰهُ مَا كُنْتُمْ وَشُمَّةٌ وَلَا كَذِبْتُ كَذِبَةً به خدا سوگند، کلمه‌ای از حق را نپوشاندم، هیچ‌گاه دروغی نگفتم (دشتی، ۱۳۹۷). شرح سانسور کردن اخبار و مردم را بی‌خبر گذاشتن، همیشه روش رهبران خودکامه و دیکتاتور بوده که جز به منافع خویش نمی‌اندیشند و صفا و صمیمیتی در کارشان نیست؛ به عکس رهبران الهی و پیشوایان مردمی که تمام هدفشان رهایی بخشیدن مردم از تنگناهای مادی و معنوی است، سعی دارند با کمال خلوص واقعیتها را با آنها در میان بگذارند؛ چرا که این کار، همکاری و حمایت آنها را جلب می‌کند، به آنان شخصیت می‌دهد و پیوندشان را با رهبران محکّمتر می‌سازد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی از ظرفیت‌های محیطی
۷	شش	وَاللّٰهُ لَا أَكُونُ كَالضَّبْعِ تَنَامُ عَلَى طُولِ اللَّدْمِ حَتَّى يَصِلَ إِلَيْهَا طَالِبُهَا وَ يَخْتَلِبُهَا رَأْصُهَا به خدا سوگند از آگاهی لازمی برخوردارم و هرگز غافلگیر نمی‌شوم، که دشمنان ناگهان مرا محاصره کنند و با نیرنگ دستگیرم نمایند (دشتی، ۱۳۹۷). شرح در برابر دشمن نباید غافلگیر شد! امام در پاسخ کسانی که پیشنهاد عدم تعقیب «طلحه» و «زبیر» پیمان شکن را می‌کردند، می‌فرماید: «به خدا سوگند من همچون کفتار نیستم که با ضربات آرام و ملایم (در برابر لانه اش) به خواب می‌رود تا صیاد به او می‌رسد و دشمنی که در کمین اوست غافلگیرش می‌کند!» (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی وجودی
۸	نه	وَقَدْ أَرَعَدُوا وَأَبْرَقُوا وَمَعَ هَذَيْنِ الْأُمَرِئِ الْقَشْلُ وَ لَسْنَا نَرَعِدُ حَتَّى نَوْفِعَ وَلَا نُسِيلَ حَتَّى نُمْطِرَ. چون رعد خروشیدند و چون برق درخشیدند، اما کاری از پیش نبردند و سر انجام سست گردیدند ولی ما این‌گونه نیستیم، تا عمل نکنیم، رعد و برقی نداریم، و تا نباریم سیل جاری نمی‌سازیم (دشتی، ۱۳۹۷). شرح گروهی مرد سخند و اهل حرف، در این میدان که وارد می‌شوند غوغا می‌کنند؛ ولی به هنگام عمل جز سستی، ناتوانی و ناکامی بهره‌ای ندارند. گروهی دیگر اهل کردار و عملند، سخن کم، اما عمل بسیار دارند. ساکت و خاموشند اما کار آمد و قهرمان (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی اجتماعی
۱۰	شانزده	إِنْ مِنْ صَرَحَتْ لَهُ الْغَبْرَ عَمَّا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْمَثَلَاتِ حَزَنَتْهُ التَّقْوَى عَنْ تَقَحُّمِ الشُّبُهَاتِ کسی که عبرت‌ها برای او آشکار شود، و از عذاب آن پند گیرد، تقوا و خویشتن-داری او را از سقوط در شبهات نگه می‌دارد (دشتی، ۱۳۹۷). شرح	آگاهی تاریخی

مدیریت بر آموزش سازمانها

		اشاره به این که بیابید به گذشته تاریخ باز گردید، سرنوشت اقوامی را که بر اثر انحراف از حق و آلوده شدن به انواع شهوات و گناهان، گرفتار مجازات‌های دردناک الهی شدند، بنگرید! بیابید تاریخ بعثت و قیام پیغمبر اسلام و توطئه‌های اقوام جاهلی را در برابر آن حضرت بررسی کنید و در عواقب شوم آن‌ها سخت بیندیشید تا راه آینده برای شما روشن گردد و با چراغ تقوا و پرهیزگاری، تاریکی‌های شبهات را بر طرف سازید و در پناه این سنگر مطمئن از ضربات هولناک شیاطین و نفس آماره در امان بمانید! (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).
۱۱	سه	اَنْ مَحَلِّيْ مِنْهَا مَحَلُّ الْقُطْبِ مِنَ الرَّحَا. يَنْحَدِرُ عَنِّي السَّيْلُ وَ لَا يَرْقَى اِلَيَّ الطَّيْرُ فَسَدَلْتُ دُونَهَا تَوْبًا وَ طَوَيْتُ عَنْهَا كُشْحًا جایگاه من نسبت به حکومت اسلامی، چون محور آسیاب است به آسیاب که دور آن حرکت می‌کند. او می‌دانست که سیل علوم از دامن کوهسار من جاری است، و مرغان دور پرواز اندیشه‌ها به بلندای ارزش من نتوانند پرواز کرد(دشتی، ۱۳۹۷). شرح آری خلافت پیراهن نیست؛ سنگ آسیای گردنده جامعه است؛ خلافت نیاز به محور دارد، نه این که کسی او را بر تن کند و پوشش خود قرار دهد. این نکته نیز قابل توجه است که برای گردش سنگ آسیاب از وجود نهرها استفاده می‌شود و این نهرها از کوه‌های عظیم سرچشمه می‌گیرند، به علاوه سنگ‌های آسیاب را از کوه‌ها جدا می‌کنند و ممکن است تعبیر فوق، اشاره‌ای به همه این معانی باشد؛ یعنی هم محور، هم سنگ آسیاب و هم نیروی محرک آن، که چیزی جز علم و دانش سرشار نیست(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).
۱۲	پنجاه و چهار	وَ قَدْ قَلْبْتُ هَذَا الْأَمْرَ بَطْنُهُ وَ ظَهَرَهُ حَتَّى مَنَعَنِي التَّوَمُ فَمَا وَجَدْتَنِي يَسْعَى إِلَّا قَتَالَهُمْ أَوْ الْجُحُودَ بِمَا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ) فَكَانَتْ مُعَالَجَةُ الْقِتَالِ أَهْوَنَ عَلَىَّ مِنْ مُعَالَجَةِ الْعِقَابِ وَ مَوَاتَاتُ الدُّنْيَا أَهْوَنَ عَلَىَّ مِنْ مَوَاتَاتِ الْآخِرَةِ پس از بیعت عمومی مردم، مسئله جنگ با معاویه را ارزیابی کردم، همه جهات آن را سنجیدم تا آن که مانع خواب من شد، دیدم چاره‌ای جز یکی از این دو راه ندارم: یا با آنان مبارزه کنم، یا آن چه را که محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) آورده، انکار می‌نمایم؛ پس به این نتیجه رسیدم که، تن به جنگ دادن آسانتر از تن به کفر پروردگار دادن است، و از دست دادن دنیا آسان تر از رها کردن آخرت است(دشتی، ۱۳۹۷). شرح یکی از اهداف متعدد جنگ در قرآن مجید خاموش کردن آتش فتنه و بازگشتن طاغیان و گردنکشان به سوی عدل الهی شمرده شده است: (وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ) «با آنها پیکار کنید تا فتنه خاموش گردد» (۷) (فَقَاتِلُوا آلَ بَنِي نَفْعٍ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ)؛ «با گروه تجاوزگر و ظالم پیکار کنید تا به فرمان خدا باز گردند» (۸) (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).

آگاهی از فرصت‌ها	وَاللّٰهُ لَا اَكُونُ كَالضَّبْعِ تَنَامُ عَلٰی طُولِ اللَّدْمِ حَتّٰی يَصِلَ اِلَيْهَا طَالِبُهَا وَ يَحْتَلِبُهَا رَاَصِدُهَا به خدا سوگند از آگاهی لازمی برخوردارم و هرگز غافلگیر نمی‌شوم، که دشمنان ناگهان مرا محاصره کنند و با نیرنگ دستگیرم نمایند(دشتی، ۱۳۹۷). شرح در برابر دشمن نباید غافلگیر شد! امام در پاسخ کسانی که پیشنهاد عدم تعقیب «طلحه» و «زبیر» پیمان شکن را می‌کردند، می‌فرماید: «به خدا سوگند من همچون کفتار نیستم که با ضربات آرام و ملایم (در برابر لانه‌اش) به خواب می‌رود تا صیاد به او می‌رسد و دشمنی که در کمین اوست غافلگیرش می‌کند!». امام(علیه‌السلام) در این گفتار تاریخی خود درسی به همه زمامداران بیدار و با ایمان و مسئولین کشورهای اسلامی داده است که برای مقابله با خطرات دشمن، گاه روزها، بلکه ساعت‌ها و لحظه‌ها سرنوشت ساز است. نباید فرصت را به سادگی از دست بدهند و تسلیم پیشنهادهای سست عافیت‌طلبان گردند. امام(علیه‌السلام) افرادی را که این لحظات حسّاس را از دست می‌دهند تشبیه به «کفتار» کرده است(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴). توضیحات محقق: در این خطبه به فرصت‌شناسی و توجه به فرصت‌ها اشاره شده.	۱۳ شش
آگاهی تکلیفی	فَاتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ وَ فِرُوا اِلَى اللَّهِ مِنْ اللَّهِ وَ امْضُوا فِي الَّذِي نَهَجَهُ لَكُمْ وَ قَوْمُوا بِمَا عَصَبَهُ بِكُمْ فَعَلِيْ ضَامِنٌ لِّفَلَجِكُمْ اَجَلًا اِنْ لَّمْ تُثْمِنُوْهُ عَاجِلًا. پس ای بندگان خدا از خدا بترسید و از خدا، به سوی خدا فرار کنید، و از راهی که برای شما گشوده بروید، و وظایف و مقرراتی که برای شما تعیین کرده به پا دارید اگر چنین باشید، علی (علیه‌السلام) ضامن پیروزی شما در آینده می‌باشد، گرچه هم اکنون به دست نیاورید(دشتی، ۱۳۹۷). شرح علی(علیه‌السلام) در این خطبه کوتاه و پرمعنا، مسیر سیاست خود را به وضوح ترسیم می‌کند و با صراحت می‌گوید که من، از آن گروه سازشکار و صاحب مدهانه و مجامله نیستم که با مخالفان حق و عدالت، از در سازش درآیم؛ بلکه ابزار سیاست من، تقوا و فرار به سوی خدا، قدم برداشتن در مسیری که او مشخص ساخته و انجام تکلیفی که او برای ما تعیین کرده است، می‌باشد(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	۱۴ بیست و چهار
دشمن‌شناسی	اتَّخَذُوا الشَّيْطَانَ لَامِرِهِمْ مَّلَاكًا وَ اتَّخَذَهُمْ لَهُ اَشْرَاكًا قَبَاضَ وَ فَرَحَ فِي صُدُورِهِمْ وَ دَبَّ وَ دَرَجَ فِي حُجُورِهِمْ ، فَنَظَرَ بِاَعْيُنِهِمْ وَ نَطَقَ بِاَلْسِنَتِهِمْ فَكَرَبَ بِهِمُ الزَّلْزَلُ وَ زَيْنَ لَهُمُ الْخَطَلُ فَعَلَ مِنْ قَدِّ شَرِكِهِ الشَّيْطَانِ فِي سَلْمَانِهِ وَ نَطَقَ بِالْبَاطِلِ عَلٰی لِسَانِهِ. منحرفان، شیطان را معیار کار خود گرفتند، و شیطان نیز آن‌ها را دام خود قرار داد و در دل‌های آنان تخم گذارد، و جوجه‌های خود را در دامانشان پرورش داد. با چشم‌های آنان می‌نگریست و با زبان‌های آنان سخن می‌گفت. پس با یاری آن‌ها	۱۵ هفت

مدیریت بر آموزش سازمانها

		بر مرکب گمراهی سوار شد و کردارهای زشت را در نظرشان زیبا جلوه داد، مانند رفتار کسی که نشان می‌داد در حکومت شیطان شریک است و با زبان شیطان، سخن باطل می‌گوید (دشتی، ۱۳۹۷). شرح این «خطبه» در عین فشردگی، ترسیم دقیقی از پیروان «شیطان»، چگونگی نفوذ او در آن‌ها و آثار و پیامدهای مرگبار آن را نشان می‌دهد؛ و در حقیقت هشدار می‌دهد که همه رهروان حق که باید دقیقاً مراقب نفوذ تدریجی «شیطان» در وجودشان باشند و هنگامی که کمترین آثار این نفوذ آشکار شد به مبارزه برخیزند (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴). توضیحات محقق: این خطبه در واقع به آگاهی از تهدیدات محیطی اشاره دارد.
--	--	---

طبق جدول فوق، فرایند احصای مضامین پایه براساس خطبه‌های نهج البلاغه توضیح داده شد. در ادامه در جدول زیر نیز به مصادیقی از کدگذاری مضمونی در سطح مضامین پایه و سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر از نهج البلاغه اشاره می‌شود.

جدول ۵. مولفه‌های خودآگاهی استنباط شده از آموزه‌های نهج البلاغه

ردیف	شماره خطبه	مضامین پایه (کدهای باز یا توصیفی)	مضامین سازمان‌دهنده (کدهای تفسیری)	مضمون فراگیر
۱	۱	آگاهی از خلقت	توحید اولوهی	خداآگاهی
۲	۶۵-۴۹-۱	آگاهی از تفاوت خالق و مخلوق در صفات	توحید تنزیهی	
۳	۷۲-۶۷-۳۵-۴-۲-۱	آگاهی از ولایت	توحید ربوبی	
۴	۶۲-۱۱-۱	آگاهی از اراده الهی		
۵	۴۵-۴۲-۳۲-۲۸-۲۱-۲۰-۶۶-۶۴-۶۳-۵۴-۵۲-۵۱ ۸۲-۷۴	معادآگاهی		
۶	۳۸-۱۸-۱۷-۱۶-۱۲-۴-۲ ۵۶	خودآگاهی اعتقادی	توحید عبادی	
۷	۲۶-۲۴-۲۳-۱۶-۱۰-۴-۳-۴۱-۳۷-۳۴-۲۹-۲۸-۲۷-۶۱-۵۷-۵۵-۵۳-۵۲-۴۸-۷۸-۷۶-۷۴-۶۹-۶۶-۶۴ ۸۱-۷۹	آگاهی تکلیفی		

شناسایی ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی‌سازمانی مدیران آموزشی... مردانی‌ها، گودرزی، میرغفوریان

		آگاهی از رابطه خالق و مخلوق	۲-۴-۱۱-۱۷-۲۳-۲۴-۲۸-۳۵-۴۵-۴۶-۴۸-۵۲-۵۶-۶۴-۷۸	۸
	خودآگاهی پیامبرانه	آگاهی انسانی	۲۳-۲۴-۲۶-۲۹-۳۲-۳۷-۳۹-۴۱-۴۵-۵۱-۵۵-۶۹-۷۶-۷۹-۸۱	۹
		حق آگاهی	۱۶-۲۸-۵۰	۱۰
خودآگاهی جهانی	خودآگاهی اجتماعی	آگاهی سیاسی	۳-۴-۵-۶-۷-۹-۱۰-۱۳-۱۶-۱۷-۱۹-۲۲-۲۴-۲۵-۲۶-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵-۳۶-۳۹-۴۰-۴۳-۴۴-۴۶-۴۸-۵۴-۵۱-۶۹-۷۳-۷۵-۷۷	۱۱
		آگاهی اجتماعی	۳-۹-۱۶-۱۷-۲۳-۳۲-۳۵-۴۱-۵۰-۵۴-۶۷-۷۴-۷۹	۱۲
	خودآگاهی محیطی	آگاهی دفاعی	۲۶-۲۷-۳۴-۴۳-۴۸-۵۴-۵۵-۶۱-۶۶	۱۳
		آگاهی از فرصت‌ها	۶-۴۲-۵۲-۶۴-۷۴	۱۴
		دشمن‌شناسی	۱-۷-۶۴	۱۵
		آگاهی از ظرفیت‌های محیطی	۱۶	۱۶
		آگاهی از امکان دستیابی	۳۴-۳۹	۱۷
		آگاهی تاریخی	۱-۲-۴-۱۶-۲۰-۲۶-۳۲-۳۳-۳۷-۵۶-۷۲	۱۸
	خودآگاهی فردی	آگاهی وجودی	۳-۴-۵-۶-۹-۱۰-۱۶-۱۷-۲۲-۲۴-۲۷-۲۹-۳۳-۳۵-۳۷-۵۵-۵۷-۷۴-۷۵	۱۹
		آگاهی ایمانی	۱۶-۲۱-۲۸-۲۹-۳۶-۳۷-۴۱-۴۲-۴۵-۵۱-۵۲-۶۴-۶۶-۷۶-۸۱	۲۰
		آگاهی از آینده	۵-۱۶-۳۷-۴۷-۵۰-۵۷-۵۸-۵۹-۶۰-۷۳	۲۱

در جدول فوق به‌طور خلاصه به مضامین پایه و سازمان‌دهنده و فراگیری که از هر یک از خطبه‌های نهج-البلاغه احصاء شده اشاره گردید.

در این بخش از مقاله براساس شبکه مضمونی بدست آمده از نهج البلاغه از روش مصاحبه با مدیران، متخصصان و خبرگان تربیتی به سوال اصلی پژوهش به شرح ذیل پاسخ داده شد.

ب) ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی از آموزه‌های نهج البلاغه در مدارس چیست؟

در پاسخ به سوال اصلی پژوهش چنین استنباط شد، خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی به عنوان فرایندی است که براساس مولفه‌هایی به شرح ذیل تبیین می‌شود:

- ۱- خداآگاهی
- ۲- خودآگاهی پیامبرانه
- ۳- خودآگاهی فردی
- ۴- خودآگاهی سازمانی

در ادامه با ترسیم و ارائه جداول، داده‌های هریک از ابعاد و زیر مولفه‌های مضمونی بیان می‌شود:

۱- مولفه خداآگاهی و ابعاد آن

جدول ۶. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره منشأ خودآگاهی مدیران آموزشی در مدارس

کد باز	کد محوری	کد منتخب
جامعیت خداآگاهی نسبت به سایر آگاهی‌ها	خداآگاهی شرط لازم خودآگاهی	ماهیت فرایندی و منشأ الهی خودآگاهی
خداآگاهی زمینه رسیدن به خودآگاهی		

طبق جدول (۶)، خداآگاهی شرط لازم خودآگاهی بود و خداآگاهی زمینه رسیدن به خودآگاهی بوده و همچنین جامعیت خداآگاهی نسبت به سایر آگاهی‌ها می‌باشد.

جدول ۷. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره مولفه و ابعاد خداآگاهی مدیران آموزشی در مدارس

کد باز	کد محوری	کد منتخب
باورمندی توحیدی مدیر	خداآگاهی اعتقادی (فردی)	ابعاد و مولفه‌های خداآگاهی مدیران
تقوای مدیر		
توکل به خدا		
خدا را ناظر بر کارها دانستن		
باور به معاد		
آگاهی از هدایتگری خداوند		
ولایت‌پذیری		

		آگاهی از اراده الهی
		آگاهی از قدرت خداوند
		آگاهی از اهداف غایی جامعه اسلامی
		توجه به منافع سازمان در جهت رضای الهی
		احساس مسئولیت نسبت به زیردستان
		عمل به کارهای فراتر از وظیفه
		اعتقاد به اراده الهی در تصمیمات سازمانی
		آگاهی نسبت به فلسفه و حکمت هستی (توحیداولهی)
	خداآگاهی در هستی (عوالم)	آگاهی از ارتباط خالق و مخلوق (توحید عبادی)

طبق جدول ۷ خداآگاهی مدیران دارای ابعاد اعتقادی و عوالم هستی است که به ترتیب هریک شامل زیرمولفه‌های، باورمندی توحیدی، تقوای مدیر، توکل به خدا، خدا را ناظر بر کارها دانستن، باور به معاد، آگاهی از هدایتگری خداوند، ولایت‌پذیری، آگاهی از اراده الهی، آگاهی از قدرت خداوند، آگاهی از اهداف غایی جامعه اسلامی، توجه به منافع سازمان در جهت رضای الهی، احساس مسئولیت نسبت به زیردستان، عمل به کارهای فراتر از وظیفه، اعتقاد به اراده الهی در تصمیمات سازمانی، آگاهی نسبت به فلسفه و حکمت هستی (توحیداولهی)، آگاهی از ارتباط خالق و مخلوق (توحید عبادی) می‌باشد.

۲- مولفه خودآگاهی پیامبرانه و ابعاد آن

جدول ۸. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره

خودآگاهی پیامبرانه مدیران آموزشی در مدارس

کد منتخب	کد محوری	کد باز
خودآگاهی پیامبرانه	حق آگاهی معلمان	آگاهی نسبت به حقوق سازمانی معلمان
		آگاهی از حق فردی معلمان
	حق آگاهی دانش‌آموزان	آگاهی نسبت به حق فردی فراگیران
		آگاهی از حق رشد و حقوق روانی دانش‌آموز
		آگاهی از حق آموزش دانش‌آموزان
		آگاهی از حقوق شغلی و وظیفه‌ای کارکنان
	حق آگاهی وظیفه‌ای	آگاهی از حقوق مادی کارکنان
		آگاهی از حقوق معنوی کارکنان
		آگاهی از حق و حقوق محیطی دانش‌آموزان
	حق آگاهی محیطی	آگاهی از حق و حقوق محیطی معلمان
		آگاهی از حق و حقوق محیطی ذینفعان سازمان
		آگاهی از حق فردی مدیر
	حق آگاهی مدیر	آگاهی از حق و حقوق اجتماعی کارکنان
	حق آگاهی اجتماعی	

مدیریت بر آموزش سازمانها

	حق آگاهی الهی	آگاهی از حق و حقوق اجتماعی دانش آموزان
		آگاهی از حقوق خداوند
		آگاهی از حق و حقوق الهی دانش آموزان
		آگاهی از حق و حقوق الهی معلمان
	حق آگاهی انسانی	توجه به رشد نیروها
		درک شرایط افراد
		آگاهی و پابندی به ارزش های انسانی

طبق جدول شماره (۸) خودآگاهی پیامبرانه مدیران آموزشی شامل حق آگاهی نسبت به معلمان، دانش آموزان، مدیران، وظیفه ای، محیطی، اجتماعی، انسانی و الهی بود.

۳- مولفه فردی خودآگاهی مدیران آموزشی

جدول ۹. تحلیل محتوای مصاحبه ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره خودآگاهی فردی مدیران آموزشی در مدارس

کد منتخب	کد محوری		کد باز
خودآگاهی فردی	خودآگاهی معنوی	خودآگاهی وجودی	آگاهی مدیر نسبت به خطاها و نقاط قوت رفتاری خود
			آگاهی نسبت به توانمندی‌های خود
			آگاهی از نگرش‌ها و علائق خود
			آگاهی از نیت فردی
		آگاهی از اهداف فردی	
		آگاهی از اهداف زندگی در راستای تقرب به خدا	
		آگاهی از اخلاق دینی	
		آگاهی از دستورات خداوند	
	خودآگاهی ایمانی	آگاهی از آینده	
		ادراک آنی مدیران(حس شهودی)	
		آگاهی ناشی از تقوای رفتاری مدیران(بینش)	

طبق جدول ۹، مولفه های فردی خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی شامل خودآگاهی شهودی و خودآگاهی معنوی با زیر مولفه های خودآگاهی وجودی و خودآگاهی ایمانی بود.

۴- مولفه خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی و ابعاد آن

جدول ۱۰. تحلیل محتوای مصاحبه ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی در مدارس

کد منتخب	کد محوری	کد باز
خودآگاهی سازمانی	خودآگاهی فرهنگ سازمانی	آگاهی از فرهنگ سازمانی

شناسایی ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی‌سازمانی مدیران آموزشی... مردانی‌ها، گودرزی، میرغفوریان

		آگاهی از باورها و ارزش‌های اعضای سازمان
	خودآگاهی اجتماعی	آگاهی از توانمندی‌ها و نقاط قوت افراد
		آگاهی از روحیات کارکنان
		آگاهی از مشکلات کارکنان
	خودآگاهی ارتباطی	آگاهی نسبت به تعاملات درون‌سازمانی
		آگاهی از ماهیت تعاملاتی مدیر با اعضای مدرسه
		توجه به ایجاد اعتماد متقابل در روابط سازمان
		آگاهی از بازخوردهای تعاملی خرده سیستم‌های مدرسه
	خودآگاهی محیطی (سطح نهادی)	آگاهی از اهداف محیطی مدرسه
		آگاهی از فرصت‌ها و ظرفیت‌های محیطی
		آگاهی جغرافیایی- محیطی
		آگاهی از فرهنگ محله‌ای
		آگاهی از رقابتی سازمانی مدرسه
		آگاهی از چالش‌های محیطی
		آگاهی از شرایط اجتماعی منطقه
	خودآگاهی محیطی (سطح اداری)	آگاهی از میزان دارایی‌های انبار مدرسه (اقلام ضروری)
		آگاهی از نقاط قوت محیط داخلی خرده سیستم‌های مدرسه (مالی/حسابداری و..)
		آگاهی از نقاط بهبود و ضعف خرده سیستم‌های مدرسه
		آگاهی از شرایط درون‌سازمانی مدرسه
	خودآگاهی محیطی (سطح فنی)	آگاهی از سطح و عملکرد حرفه‌ای معلمان در کلاس
		آگاهی از نقاط بهبود و نقاط قوت تدریس معلمان
		آگاهی از وقایع رفتاری مدرسه (ورود، خروج دانش‌آموزان/ ورود، خروج معلمان و ..)
		آگاهی از الگوی ارتباطی معلمان و دانش‌آموزان
		آگاهی از فرهنگ یادگیری کلاس
	آگاهی تاریخی	آگاهی از شرایط زمانی و عرف اجتماعی در ارتباط با فراگیران
		آگاهی از اشتباهات گذشته
	خودآگاهی جهانی	آگاهی از موقعیت جهانی
		آگاهی از ارتباط با جهان خلقت
		آگاهی از وظایف و نقش‌های سازمانی

مدیریت بر آموزش سازمانها

	خودآگاهی تکلیفی (وظیفه‌ای)	آگاهی نسبت به شرایط احراز شغل
		آگاهی از تکالیف دانش‌آموزان
		آگاهی از تکالیف اولیا
	خودآگاهی سیاست سازمانی	دوری از سیاسی‌کاری (خودآگاهی ائتلافی)
		توجه به همه ذینفعان در جهت رضای الهی

بر اساس جدول (۱۰) مولفه خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی شامل ابعاد و زیر مولفه‌هایی است از جمله خودآگاهی فرهنگ سازمانی، اجتماعی، ارتباطی (غیررسمی)، محیطی در سه سطح؛ (نهادهی/اداری/هسته فنی مدرسه)، آگاهی تاریخی، خودآگاهی جهانی، تکلیفی (وظیفه‌ای)، سیاست سازمانی، که هریک از این ابعاد نیز دارای زیر مولفه‌هایی هستند که در جدول به طور مبسوط به آن‌ها اشاره شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

طبق یافته‌های پژوهش خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی به عنوان فرایندی است که براساس مولفه‌های خداآگاهی، خودآگاهی پیامبرانه، فردی و سازمانی تبیین می‌شود. آغاز این فرایند ریشه در خداآگاهی و خداآگاهی پیامبرانه دارد که در ابعاد فردی و سازمانی متجلی می‌شود که هر یک دارای زیرمولفه‌هایی بود. در توضیح بیشتر زیر مولفه‌های خداآگاهی مدیران آموزشی شامل خداآگاهی فردی، سازمانی و خداآگاهی در هستی (عوالم) می‌باشد. مسلم است خداآگاهی و ابعاد آن از اهمیت ویژه‌ای در سازمان برخوردار است چراکه اگر مدیری در تصمیمات خود به اراده الهی، رضای الهی و قدرت خدا باورمند باشد بالطبع با توکل بر او تصمیمات مناسب‌تری را اتخاذ خواهد کرد و از مسئولیت‌پذیری بالایی هم برخوردار خواهد بود. خودآگاهی پیامبرانه که باید درماهیت و جوهره وجودی مدیران آموزشی حقیقت یابد نیز خود شامل بُعد حق‌آگاهی، می‌باشد.

در رابطه با مولفه حق‌آگاهی مدیران آموزشی، می‌توان گفت، اگر مدیری به حقوق خود و دیگران آگاهی داشته باشد، حد و مرزهای متقابل را درمی‌یابد و بسیاری از ستمگری‌ها، بی‌عدالتی‌ها و رفتارهای غیراخلاقی نیز با شناخت حقوق یکدیگر اتفاق نخواهد افتاد، در نتیجه تعاملات بین اعضای سازمان تسهیل خواهد شد و به کارایی و اثربخشی در سازمان کمک خواهد کرد. به عنوان مثال مدیری که از حقوق دانش‌آموزان آگاه باشد، برنامه‌ریزی‌های مدرسه را به نحوی انجام می‌دهد که به حقوق فردی یا محیطی دانش‌آموزان خدشه‌ای وارد نشود و مثلاً فضای مدرسه یا کلاس درس را طوری مهیا خواهد کرد که متناسب با حقوق محیطی فراگیران باشد. طبق یافته‌های پژوهش ابعاد حق‌آگاهی مدیران آموزشی در مدارس شامل: حق‌آگاهی معلمان، دانش‌آموزان، وظیفه‌ای، کارکنان، محیطی، اجتماعی، و حق‌آگاهی مدیر و مهم‌تر از همه حق‌آگاهی الهی می‌باشد، که نشان از اهمیت توجه به این حقوق در سازمان دارد.

ابعاد خودآگاهی مدیران آموزشی نیز در دو بعد فردی و سازمانی طبقه‌بندی می‌شود: مولفه‌های خودآگاهی فردی شامل، خودآگاهی معنوی و شهودی است که خودآگاهی معنوی شامل زیرمولفه‌های خودآگاهی وجودی و ایمانی است. خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی نیز شامل، خودآگاهی فرهنگ سازمانی، اجتماعی، ارتباطی، محیطی در سه سطح (سطح نهادی/ اداری/ هسته فنی مدرسه)، آگاهی تاریخی، خودآگاهی جهانی، تکلیفی (وظیفه‌ای)، سیاست سازمانی، می‌باشد که هریک به نوبه‌ی خود دارای زیرمولفه‌هایی هستند که به مراتب دارای اثرات و نقش‌های اساسی در سازمان و نظام آموزش مدرسه‌ای هستند. به طور مثال؛ طبق یافته‌ها پیامد خودآگاهی ارتباطی مدیران ایجاد شفافیت و برقراری ارتباط موثر در سازمان و ... می‌باشد. همانطور که می‌دانیم ارتباطات اثربخش نقش به‌سزایی در اثربخشی سازمان‌ها دارد و همین موضوع اهمیت این نوع از خودآگاهی را یادآور می‌شود. خودآگاهی محیطی نیز، به مدیران کمک می‌کند تا از فرصت‌ها و مزیت‌های محیطی آگاه شوند و در راستای رسیدن به اهداف سازمان از این فرصت‌ها بهره ببرند، چون هر سازمانی با اجزاء محیط خود در تعامل است و این تعامل باعث می‌شود سازمان از محیط، سرمایه و تسهیلات خود را فراهم کند و یا خدماتی را برای محیط ارائه دهد (Danaei, Fard, 2015, p123)، بنابراین خودآگاهی محیطی نقش بسیار مهمی در مدیریت بهتر سازمان خواهد داشت.

مدیر برخوردار از آگاهی تکلیفی (وظیفه‌ای) نیز به خوبی با وظایف خویش و وظایف حوزه‌ی کاری خویش آشنا شده و در هر لحظه خود را نسبت به اعمال، تصمیمات و رفتار خود پاسخگو می‌بیند و احساس می‌کند که نسبت به خود، مردم، کار، مسئولان و خدا باید پاسخگو باشد در نتیجه عملکرد بهتری خواهد داشت. مولفه‌ی خودآگاهی سیاست سازمانی نیز، از مولفه‌های بسیار مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد و مدیران باید از هرگونه سیاسی‌کاری در سازمان اجتناب نموده و منافع تمامی ذینفعان را در نظر بگیرند. از آنجا که روش‌های مختلفی برای اعمال رفتارهای سیاسی وجود دارد و برخی از این روش‌ها به دنبال کسب منافع فردی است و برای اهداف سازمان مخل است (Zarei Matin, 2016, p411)، بنابراین مدیران با برخورداری از این مولفه مهم، به درست اجرا شدن اهداف و دوری از انحراف از اهداف سازمان کمک خواهند کرد.

مهم‌ترین وجوه متمایزکننده خودآگاهی مدیران آموزشی از منظر جهان‌بینی اسلامی و غیراسلامی علی‌رغم وجوه مشترک که در توضیحات بالا شرح آن رفت، توجه به مولفه‌هایی همچون خداآگاهی و خودآگاهی پیامبرانه و نیز از دیدگاه حضرت علی (علیه‌السلام) است که همچون قطب نما جهت و کیفیت رفتاری مدیران را در فضای مدرسه تضمین و هدایت بخشی می‌کند.

در تبیین بیشتر یافته‌ها لازم به ذکر است مضمون خداآگاهی در ابعاد توحید عبادی، ربوبی، تنزیهی، توحید اولوهی و همچنین خودآگاهی پیامبرانه به عنوان زیرمولفه‌ی دیگری از خداآگاهی که خود شامل مولفه

حق آگاهی با زیر مولفه هایی از جمله حق آگاهی نسبت به معلمان، دانش آموزان، مدیران، وظیفه ای، محیطی، اجتماعی، انسانی و الهی است؛ اگرچه در اکثر مطالعات بررسی شده در حوزه خودآگاهی با رویکرد اسلامی به این مولفه مضمونی فراگیر یعنی مضمون فراگیر خداآگاهی و همچنین توحید اولوهی اشاره شده و مورد توجه صاحب نظران اسلامی بوده اما سایر مضامین یعنی توحید ربوبی و عبادی و تنزیهی و زیرمولفه های آن و زیرمولفه حق آگاهی حاصل استقراء دراین پژوهش بوده که این موضوعات در پژوهش های داخلی و حتی در پژوهش ها و مطالعات غیراسلامی نیز تاکنون مشاهده نشده است.

بین مولفه های خودآگاهی سازمانی بر اساس نهج البلاغه از جمله «خودآگاهی پیامبرانه»، «خودآگاهی اجتماعی»، «خودآگاهی جهانی»، «خودآگاهی فردی»، «خداآگاهی» و زیرمولفه ی «آگاهی انسانی»، «آگاهی وجودی»، «آگاهی ایمانی»، «خودآگاهی معنوی»، «دشمن شناسی»، «توحیداولوهی»، «معادآگاهی» با یافته های مطالعاتی (Morovati(2018)، Javadi-Ameli(2008)، Abassi (2019)، همسویی وجود دارد و در هر یک از این پژوهش ها به مولفه هایی که اشاره شد، پرداخته شده است.

از محدودیت های تحقیق می توان به تمایل پایین افراد به انجام مصاحبه به علت مشغله های کاری، عدم وجود پیشینه لازم درباره موضوع مورد نظر پژوهش یعنی خودآگاهی سازمانی به ویژه در مدارس، بین رشته ای بودن موضوع که لازم بود حوزه های علمی متعدد از جمله روانشناسی، مدیریت، رفتار سازمانی، روانشناسی اسلامی با دقت بررسی می شد، نو بودن موضوع پژوهش که اطلاعات و یافته های علمی در این زمینه با جستجو و صرف زمان زیادی بدست آمد، اشاره داشت.

در پایان محقق به برخی پیشنهادات کاربردی و پژوهشی اشاره می کند. با توجه به یافته های پژوهش و ماهیت فرایندی بودن خودآگاهی و خداآگاهی پیشنهاد می شود که در خانواده ها از طریق اتخاذ روش های تربیتی صحیح، سعی بر ایجاد بسترها و زمینه های ایجاد و تقویت خودآگاهی و یا خداآگاهی در فرزندان داشته باشند و مدیران نیز در فرایند جذب، برخورداری از این مولفه ها را در افراد مورد توجه قرار دهند. به جهت فرهنگ سازی و توجه بیشتر به مولفه های خودآگاهی سازمانی که در این پژوهش به دست آمد می توان با تولیدات رسانه ای در رابطه با این مولفه ها برای آگاهی افراد استفاده کرد. در پیشنهادی دیگر با توجه به اهمیت مولفه خداآگاهی و خودآگاهی پیامبرانه، خودآگاهی فردی و سازمانی مدیران، لازم است این مولفه ها مبنای ارزشیابی مدیران قرار گرفته و افراد برخورداری از این مولفه ها مورد تقدیر قرار گیرند. همچنین به جهت تأثیری که این مولفه ها بر عملکرد مدیران خواهند داشت، پیشنهاد می شود کارگاه ها و نشست هایی به منظور افزایش سطح آگاهی مدیران سازمان ها و به خصوص مدیران آموزشی برگزار گردد. در ادامه به پیشنهادات پژوهشی نیز می توان اشاره کرد از جمله اینکه، خودآگاهی سازمانی در سایر اعضای مدرسه از جمله کارکنان، معلمان و دانش آموزان مورد مطالعه قرار بگیرد، و عوامل موثر بر خودآگاهی سازمانی را در

مدرسه از دیدگاه منابع اسلامی بررسی نمود، تا از این طریق مدل مدرسه خودآگاه تکمیل گردد. همچنین ابزارهای کمی با رویکرد اسلامی برای سنجش و اندازه‌گیری مولفه‌های به‌دست آمده در مدیران، ساخته شود.

تعارض منافع / حمایت مالی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) پردیس خواهران می‌باشد و هیچ‌گونه تعارض منافع و حمایت مالی ندارد.

منابع

- Abassi, Mehdi, Omidian, Mohammad,. (2019). Emotional-spiritual self-awareness model based on Islamic sources. *Islamic and Psychology Studies*. 15 (28): 203-225 [in Persian]
- Abili, Khodayar. Mazari, Ebrahim. (2018). "Psychological process of self-development of university leaders (a meta-synthesis study)." *Applied Psychological Research Quarterly* 9(3) [in Persian]
- Abedi-Jafari, Hassan, Taslimi, Mohammad Saeed, Faghihi, Abolhassan, Sheikhzadeh, Mohammad. (2011). Theme and theme network analysis: A simple and efficient method for explaining patterns in qualitative data. *Strategic Management Thought*. 2 (10): 151- 198 [in Persian]
- Danaei Fard, Hassan. Translator. (2015). *Modern, symbolic-interpretive and postmodern organization theory*. (Written by Joe Hatch, Mary). Tehran: Mehraban Publishing [in Persian]
- Dashti, Mohammad. (2000). *Nahj al-Balagheh*. Qom: Mashhoor Publishing [in Persian]
- Delbari, Seyed Hadi, Fallah, Vahid, Safarian Hamedani, Saeed. (2020). The effect of moral intelligence on students' self-awareness in the Islamic education approach in order to present a model. *Center for Studies and Development of Medical Sciences Education. Special Issue* (99) [in Persian]
- Document of Fundamental Transformation of Education. (2011). Tehran: Secretariat of the Supreme Council of Cultural Revolution [in Persian]
- Emami Juma, Seyyed Mahdi, Sadeghi, Haniyeh. (2013). Self-awareness and its types based on the epistemological teachings of Imam Ali (AS). *Ethical* 9: 189-213 [in Persian]
- Fahimi, Reza. (2011). "Introduction to the skill of self-awareness. Specialized scientific quarterly for children." *Adolescent and Media* 2-1: 100- 118[in Persian]
- Ghanbari, Sirous, Eskandari, Asghar. (2017). The effect of virtue-oriented leadership on teachers' self-development through the mediation of organizational learning. *Management on Organizational Education*. 1: 73-102 [in Persian]

- Goodarzi, Mohammad Ali, Mazari, Ebrahim, Khabareh, Kobra. (2019). The mediating role of self-development in the relationship between self-awareness and job performance. *Organizational Culture Management*. 4 [in Persian]
- Hassanzadeh, Dariush, Najari, Reza, Shafiei, Hassan. (2017). *The Effect of Self-Awareness on Empowerment of Khorramabad Judicial Staff*. Master's Thesis, Payam Noor University of Delijan [in Persian]
- Heewon Kim, Jennifer L. Gibbs & Craig R. Scott. (2018). Unpacking Organizational Awareness: Scale Development and Empirical Examinations in the Context of Distributed Knowledge Sharing. *Journal of Applied Communication Research*
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (2007). Meeting of Education Officials from Across the Country with the Leader of the Revolution. Website of the Office for the Preservation and Publication of the Works of His Eminence Grand Ayatollah Khamenei. Available at: <http://farsi.khamenei.ir> [in Persian]
- Hosseini, Seyed Alireza, Farajollahi, Mehran, Goodarzi, Mandana. (2017). *Study of the relationship between self-awareness and social skills with job satisfaction of first-year high school teachers in the four districts of Tehran*. Master's thesis, Payam Noor University, South Tehran [in Persian]
- Irji-Rad, Arsalan, Haji, Marzieh. (2018). Investigating the relationship between self-awareness and emotions resulting from teaching in teachers (art students) of conservatories. *Educational Psychology, Allameh Tabatabaei University*. 50: 55-70 [in Persian]
- Jafari, Narges, Salahshouri, Ahmad, Fayyaz, Irandokht, Askari, Mohammad. (2021). Developing a Conceptual Model of Self-Awareness Based on the Thoughts of Martyr Motahari (RA). *Dictionary of Counseling and Psychotherapy*. 48: 1- 24 [in Persian]
- Javadi-Ameli, Abdullah. (2008). Self-Knowledge. *Pasdar-e-Islam*. 206: 6-31 [in Persian]
- Jazayeri, Alireza, Rahimi, Seyyed Ali Sina. (2008). *Life Skills Training Collection (Self-Awareness Skills)*. Tehran: Danjeh Publishing [in Persian]
- Kuhgerd, Meysam, Izadpanah, Amin, Forghani, Zahra. (2016). Critique and study of educational issues in the education system from the perspective of philosophical self-awareness. The 7th National Conference of the Iranian Society of Philosophy of Education, Shiraz University [in Persian]
- Makarem Shirazi, Nasser. (2015). *Message of Imam Amir al-Mu'minin (peace be upon him)*. Available at: www.makarem.ir [in Persian]
- Malakzadeh, Gholamreza, Malekzadeh, Mohammad Amin. (2017). Organizational Self-Awareness and the Total Organization Effectiveness Index. *Technological Growth*. 53 [in Persian]
- Mirkamali, Seyed Mohammad, Mazari, Ebrahim. (2017). The role of self-development on the readiness for change of employees of higher education centers;

- with the mediation of organizational improvement. *Management and Planning in Educational Systems*. 2(19): 33-60 [in Persian]
- Morovati, Sohrab, Hosseini-Nia, Seyed Mohammad Reza, Seifali-Ei, Fatemeh. (2018). Self-awareness and its educational functions in improving human social relations in the Quran and Hadith. *Educational teachings in the Quran and Hadith*. 8: 1-18 [in Persian]
- Motahari, Seyyed Morteza. (2006). *Man in the Quran: An Introduction to the Islamic Worldview*. Scientific and Cultural Foundation of Professor Martyr Morteza Motahari. Available at: www.motahari.ir [in Persian]
- Sharifi, Enayat-Allah. (2020). Ontological Foundations of Self-Awareness in the Quran. *Research Journal of Quranic Education*. (42): 35-58 [in Persian]
- Shirvani, Ali. (2011). *Nahj-ul-Balagheh*. Qom: Education Publishing [in Persian]
- Saleh Balvardi, Anahita, Pasha-Sharifi, Hassan. (2010). Study of the Relationship of Self-Awareness in the Job Position of Sales Managers of the Iranian Industrial Management Organization. *Recent Developments in Industrial/Organizational Psychology*. (2) [in Persian]
- Yahiyazadeh Joludar, Soleyman, Heydari, Shaban, Mousavi-Troujeni, Seyedeh Roghieh, (2018). The effectiveness of self-awareness training on identity and responsibility of high school students. *Cognitive Psychology and Psychiatry*. 4: 52-62 [in Persian]
- Zakifar, Bahman, Zamaniha, Hossein. (2019). The role of higher principles in self-awareness: A comparative study of the views of Avicenna and Descartes. *Religious Human Studies* (42): 29-48 [in Persian]
- Zarei Matin, Hassan. (2016). *Advanced Organizational Behavior Management*. Tehran: Ageh Publishing [in Persian]